गृह्यते। अथ प्रतिनिधिः। चित्रकाभावतो दन्ती क्षारः शिखरिजोऽथवा। अभावे धन्वयासस्य प्रक्षेप्तव्या दुरालभा। शिखरी अपामार्गः। तगरस्याप्यभावे तु कुष्ठं दद्याद्भिषग्वरः। मूर्वाभावे त्वचो ग्राह्या जिङ्गिनीप्रभवा बुधैः। अहिंस्राया अभावे तु मानकन्दः प्रकीर्त्तितः। लक्षणाया अभावे तु नीलकण्ठशिखा मता। नीलकण्ठशिखा मधुरशिखा। बकुलाभावतो देयं कल्हारोत्पलपङ्कजम्। नीलोत्पलस्याभावे तु कुमुदं देयमिष्यते। जातिपुष्पं न यत्रास्ति लवङ्गं तत्र दीयते। अर्कपर्णादि पयसो ह्यभावे तद्रसो मतः। पौष्कराभावतः कुष्ठं तथा लाङ्गल्यभावतः। स्थौणेयकस्याभावे तु भिषग्भिर्दीयतेऽगदे। चविकागजपिप्पल्यौ पिप्पलीमूलवत् स्मृतौ। अभावे सोमराज्यास्तु प्रपुन्नाटफलं मतम्। यदि न स्याद्दारुनिशा तदा देया निशा बुधैः। सोमराजी वाकुची। प्रपुन्नाटफलं चक्रमर्द्दफलम्। दारुनिशा दारुहरिद्रा निशा हरिद्रा। रसाञ्जनस्याभावे तु सम्यग्दार्व्वी प्रयुज्यते सौराष्ट्र्यभावतो देया स्फटिका तद्गुणा जनैः। सौरष्ट्री (सोरटीमाटी) इति लोके। स्फटिका (फटिकारी) इति लोके। तालीशपत्रकाभावे स्वर्णताली प्रशस्यते। भार्ग्यभावे तु तालीसं कण्टकारी जटाऽथ वा। रुचकाभावतो दद्याल्लवणं पांशुपूर्व्वकम्। अभावे मधुयष्ट्यास्तु धातकीञ्च प्रयोजयेत्। रुचकं(चीहार) इति लोके पांशुलवणं (खारी) अथ वा (रेह इति लोके। अम्लवेतसकाभावे चुक्रं दातव्यमिष्यते। द्राक्षा यदि न लभ्येत प्रदेयं काश्मरीफलम्। तयोरभावे कुसुमं बन्धूकस्य मतं बुधैः। लवङ्गकुसुमं देयं नखस्याभावतः पुनः। कस्तूर्य्यभावे कक्कोलं क्षेपणीयं विदुर्बुधाः। कक्कोलस्याप्यभावे तु जातीपुष्पं प्रदीयते। सुगन्धोमुस्तकं देयं कर्पूराभावतो बुधैः। कर्पूराभावतो देयं ग्रन्थिपर्णं विशेषतः। कुङ्कुमाभावतो दद्यात् कुसुम्भकुसुमं नवम्। श्रीखण्डचन्दनाभावे कर्पूरं देयमिष्यते। अभावे त्वेतयोर्वैद्यः प्रक्षिपेत् रक्तचन्दनम्। रक्तचन्दनकाभावे नवोशीर विदुर्बुधाः। मुस्ता चातिविषाभावे शिवाभावे शिवा मता। अभावे नागपुष्पस्य पद्मकेशरमिष्यते। मेदा जीवककाकोली ऋद्धिद्वन्द्वेऽपि वा सति। वरी विदार्य्य श्वगन्धा वाराही च क्रमात् स्मृता। वरी शतावरी। वाराह्याश्च तथाभावे चर्म्मकारालुको मतः। वाराहीकन्दसंज्ञस्तु पश्चिमे गृष्टिसंज्ञकः। वाराहीकन्दएवान्यश्चर्म्मकारालुको मतः। अनूपसम्भवे देशे वराह इव लोमवान्। भल्लातकासम्भवे तु रक्तचन्दनमिष्यते। भल्लाताभावतश्चित्रं नलश्चेक्षोरभावतः। सुवर्णाभावतः स्वर्णमाक्षिकं प्रक्षिपेत् बुधः। श्वेतन्तु माक्षिकं ज्ञेयं बुधैः रजतवत् ध्रुवम्। माक्षिकस्याप्यभावे तु प्रदद्यात् स्वर्णगैरिकम्। सुवर्णमथ वा रौप्यं मृतं यत्र न लभ्यते। तत्र कान्तेन कर्म्माणि भिषक्कुर्य्याद्विचक्षणः। कान्ताभावे तौक्ष्णलोहं योजयेद्वैद्यसत्तमः। अभावे मौक्तिकस्यापि मुक्ताशुक्तिं प्रयोजयेत्। मधु यत्र न लभ्येत तत्र जीर्णगुड़ो मतः। मत्स्याण्ड्यभावतो दद्युर्भिषजः सितशर्क्कराम्। असम्भवे सितायास्तु बुधैः खण्डं प्रयुज्यते। क्षाराभावे रसो मौद्गो मासूरो वा प्रदीयते। अत्र प्रोक्तानि वस्तूनि यानि तेषु च तेषु च। योज्यमेकतराभावे परं वैद्येन जानता। रसवीर्य्यविपाकाद्यैः समं द्रव्यं विचिन्त्य च। युञ्ज्याद्विविधमन्यच्च द्रव्याणान्तु रसादिवित्। योगे यदप्रधानं स्यात्तस्य प्रतिनिधिर्म्मतः। यत्तु प्रधानं तस्यापि सदृशं नैव गृह्यते। याधेरयुक्तं यत् द्रव्यं गुणोक्तमपि तत् त्यजेत्। अनुक्तमपि युक्तं यत् योजयेत् तद्रसादिवित्। द्रव्यगतपञ्चपदार्थकर्म्माण्याह। द्रव्ये रसो गुणो वीर्य्यविपाकः शक्तिरेव च। पदार्थाः पञ्च तिष्ठन्ति स्वं स्वं कुर्व्वन्ति कर्म्म च"। "वीर्य्यवन्त्यौषधिनीव विकारे सान्निपातिके" कुमा०। "द्वेष्योऽपि सम्मतः शिष्टस्तस्यार्त्तस्य यथौषधम्" रघुः। "' स्य विषमौषधम्"उद्भटः "भवौषधात् श्रोत्रमनोऽभिरामात्" भाग०१,१, "औषधं जाह्नवीतोयं वैद्योनारायणः स्वयम्" पुरा०। संसाररूपदुःखदायकरोगनिवारके ४परमेश्वरे च "औषधं जगतां सेतुः" विष्णु०सं०।

औषधि स्त्री आ+ओषधि—प्रा०स०। सम्यगोषधौ। "विरमन्ति न ज्वलितुमौषधयः" किरा० वा ङीप्। औषधी।

औषर न० उषरे भवः अण्। पांशुलवणे राजनि०।

औषरक न० औषरमिव कन्। (खारी) लवणभेदे राजनि०

औषस न० उषसि भवः सन्धिवेलेत्यादिना योगविभागात् अण्। १उषसिभवे। वस्तुतः भवार्थे "कालाट्ठञ्"पा०उक्तेः ठञ् स्यात् तेन ऊषस इदम् इत्यण् इत्युचितम्। २उषःसम्बन्धिनि। "अनुदितौषसरागेति "औषसातपभयाटपलीनम्" इति च" किरा० स्त्रियां ङीप्। "या मोषाः पत्न्यौषसी सा" शत० ब्रा० ६,१,३,८, उषस्+वा० यत् स्वार्थे अण्। औषस्य उषोभवे त्रि०।